

NA POMEZÍ ELIT – SEBEPREZENTACE A SOCIÁLNÍ SÍTĚ NOBILITOVANÝCH MĚŠŤANSKÝCH RODIN NA PŘÍKLADU OLOMOUCKÝCH SALCZARŮ¹

Jakub Novák²

1 Úvod

S měšťany, kteří vystoupili z pomyslného stínu městského prostředí a začali žít životem typickým pro šlechtu, bylo možné se i ve středověku setkat poměrně často. Způsoby, jak se z měšťana stal příslušník vyššího stavu, bývaly obvykle dva. První v sobě zahrnoval službu u dvora, za kterou mohl být měšťan osobně vyznamenán. Druhý, daleko běžnější, v sobě skrýval prozaičtější aktivity.

Bohaté měšťanské rodiny, pro něž se v naší historiografii až nadužívá termínu patriciát, se neomezovaly jen na zakupování nemovitostí ve městě, případně v jeho bezprostředním okolí, ale disponovaly také zdroji, které jim umožnily získávat blízké i vzdálenější vsi, dvory, tvrze či hrady. Své nově nabyté majetky si od prodejců, v drtivé většině případů šlechticů, nechávaly zapisovat do zemských desek. Zakoupení takzvaného deskového zboží však samo o sobě ještě neznamenal, že se měšťan stal šlechticem. Přesun do nové sociální skupiny obvykle nastával až po jeho přesídlení na venkov a opuštění politických a ekonomických vazeb spojených s městem.³

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2017_010 (Interakce, koexistence a sociální komunikace šlechty a měst na Moravě ve středověku).

² Autor článku je doktorandem Katedry historie FF UP v Olomouci.

³ Základní studie zabývající se otázkou měšťanského nemovitého vlastnictví na venkově sepsal Jaroslav Mezník. Zejména pak MEZNÍK, Jaroslav: *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské* (dále jen *Venkovské statky pražských měšťanů*). Praha 1965 a Týž: *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*. Sborník Matice moravské, 79, 1960, s. 129–147. Problematiku městského patriciátu nově a kriticky zhodnotil ve své studii NODL, Martin: *Elity v českých a moravských pozdně středověkých městech jako badatelský a interpretační problém*. Documenta Pragensia, 22, 2004, s. 23–49. Upozorňuje v ní zejména na velmi problematické vymezení termínu patriciát. Dále například BOROVSKÝ, Tomáš: *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období*. In: JURK, Jiří (ed.): *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Ostrava 2002, s. 87–101.

Velkou skupinu vlastníků majetků na venkově ale tvořily také měšťanské rodiny, které zůstávaly spjaté s městským prostředím, ve kterém dále žily po celý svůj život. Bývaly zastoupeny v městské samosprávě jako členové rady, purkmistři, fojti, podílely se na běžném pracovním i společenském životě ve městě, a přesto se u nich vyskytovaly rysy chování, o nichž bychom mohli říci, že odpovídaly spíše šlechtickému vystupování.⁴

Jednou z rodin, jež se nacházela na pomezí dvou elitních skupin středověké společnosti – tedy šlechty a bohatých měšťanů, byli olomoučtí Salczarové. Zcela záměrně jsem si pro své bádání zvolil z dochovaných pramenů a literatury dobře známé příslušníky rodiny původem brněnských obchodníků se solí a kožešinami, protože se k nim váže z hlediska dostupnosti, dochování, a tím tedy i četnosti pramenů, slušná materie, s níž lze pracovat.⁵

K posouzení a vyhodnocení otázky, zda se rodina Salczarů spíše ztožňovala se šlechtickým způsobem života, nebo zachovávala svou příslušnost olomoucké měšťanské společnosti, mi poslouží dva hodnotící aspekty. Prvním z nich bude analýza sebe prezentace vybraných příslušníků rodiny a druhým vytvoření jejich sociální sítě. Zde půjde zejména o sledování příbuzenských vztahů, které v případech, kde to stav pramenů umožňuje, doplní také socioekonomické vazby.

Prameny, z nichž budu při svém studiu vycházet, jsou reprezentovány listinami uloženými ve Státním okresním archivu v Olomouci, záznamy v zemských deskách a knihách půhonných a nálezových, a také v edičním zpracování Památné knihy Olomoucké z let 1430–1492, 1528. Čistě písemné

⁴ O takové skupině měšťanů v Kutné Hoře hovoří BOROVSKÝ, Tomáš: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období* (dále jen *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*). Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická, 47, 1998, č. C45, s. 74–75. Mezi šlechtické rysy chování je řazeno například užívání erbů, styl oblékání, vlastnictví tvrzí a hradů atd. Odraz dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století hlouběji představuje MUSÍLEK, Martin: *Odraz dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století* (dále jen *Odraz dvorské kultury*). In: DVOŘÁČKOVÁ, Dana – ZELENKA, Jan (eds.): *Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura středověké společnosti*. Praha 2008, s. 475–505.

⁵ Základními pracemi věnujícími se přímo Salczarům jsou BÍLÝ, Jiří L.: *Uzavírání moravských stavů a urození vladýkové a měšťané Žalzarové z Loděnice*. Genealogické a heraldické informace, 17 (32), 2012 (2013), s. 105–115 a MLČÁK, Leoš – ŽUREK, Karel: *Pozdně gotický náhrobník Barbary Salzerové v Olomouci*. Vlastivědný věstník moravský, 42, 1990, č. 3, s. 406–411. Ze studií, které rodinu alespoň částečně zmiňují, lze například jmenovat PAPAJÍK, David: *Formování a vývoj velkobystřického panství* (dále jen *Formování a vývoj*). In: BALATKOVÁ, Jitka – TRAPL, Miloš (eds.): *Velká Bystřice. Pohledy do dějin*. Velká Bystřice 2002, s. 33–49; Týž: *Majetkové poměry na střední Moravě ve 14. – 16. století*. Olomouc 2003, s. 123; ZAORAL, Roman: *Sociální skladba a hospodářský vývoj*. In: SCHULZ, Jindřich (ed): *Dějiny Olomouce I*. Olomouc 2009, s. 210; SPÁČIL, Vladimír: *Dějiny obce do roku 1945*. In: MACHAČ, Jan (ed.): *Velká Bystřice, minulost a současnost*. Ostrava 1972, s. 36–38.

materiály také doplní představení pečeti, náhrobních kamenů a nemovitostí, které Salczarům patřily.⁶

2 Sebe prezentace

Nejvýraznějším prostředkem sebe prezentace měšťanské rodiny bylo její bohatství. To se odráželo nejen v rozsahu jejich nemovitých i movitých majetků, ale rovněž ve společenském postavení.

Salczarové se do Olomouce dostali na přelomu 14. a 15. století přesídlením z Brna, kde se věnovali převážně kožešnictví a obchodu se solí. Právě zde se jim podařil nashromáždit počáteční kapitál, který si přinesli i do svého nového působiště.⁷ V Olomouci se však hospodářské zaměření Salczarů proměnilo, a tak, jako řada dalších bohatých měšťanů, zakoupili větší pozemkové vlastnictví na venkově.⁸ Právě vlastnictví deskového zboží bylo jednou z možností, jak si zajistit stabilní příjem nezávislý na riziku spojeném například s obchodem. Zakoupení takového majetku již záhy po usazení v Olomouci je dle mého názoru nepochybným dokladem toho, že rodina byla v dobré finanční situaci, případně si velmi rychle dokázala potřebné zdroje zajistit.

⁶ *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*. Eds. SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše. Olomouc 2004. Edici dále uvádím pod zkratkou PKO; *Moravské zemské desky. Řada olomoucká. I. svazek (1348–1466)*. Eds. CHLUMECKÝ, Petr – CHYTIL, Josef – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf. Brünn 1856. Dále jen ZDO; *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕuhonné a nálezové*. Svazek I–VII. Eds. BRANDL, Vincenc – BRETHER, Bertold. Brunae 1872–1911. Dále pod zkratkou KPN; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XIII (1400–1407)*. Ed. BRANDL, Vincenc. Brünn 1897. Dále zkratka CDM; *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských I. Inventář pergamenů z let 1078–1471*. Ed. ŠEBÁNEK, Jindřich. Brno 1932. Edici dále uvádím jako Archivy zrušených klášterů.

⁷ Působení rodiny v Brně jen velmi stručně přibližuje Bílý, Jiří L.: c. d., s. 105.

⁸ Tento jev je možné ve středověku pozorovat napříč evropským prostorem. Blíže se mu věnuje J. Mezník ve výše citovaných studiích. Dále o problematice zakupování venkovských majetků měšťany hovoří například HOFFMAN, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. 2. vyd. Praha 2009, s. 132–143; BAKALA, Jaroslav: *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*. Časopis Slezského muzea, série B, 24, 1975, s. 106–119. Nověji pak BOROVSKÝ, T.: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 65–78; MUSÍLEK, Martin: *Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*. Documenta Pragensia, 32/2, 2013, s. 32; Týž: *Pět tisíc hřiven Erbuše Poplinova. Několik zamyšlení nad velikostí majetku pražských a hutnohorských městských elit ve 14. století na základě písemných pramenů* (dále jen *Pět tisíc hřiven*). Numismatický sborník, 26, 2012, č. 1, s. 119–121; Týž: *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století* (dále jen *Patroni, klienti, příbuzní*). Praha 2015, s. 73–90.

První nemovitý majetek po přesídlení do Olomouce koupil v červenci 1407 Jan Salczar (obr. 1) se svou manželkou Klárou v Moravské Loděnici od Kateřiny z Kunštátu za 190 hřiven grošů, které Kateřina již přijala. Ve vlastnictví Jana a Kláry se tak nacházela poměrně pestrá paleta nemovitostí ve vsi, kterou doplnilo vlastnictví krčmy, poloviny rybníka a poloviny tvrziště.⁹ Kateřina se rovněž v listině zavázala prodej zaznamenat do zemských desek, což hned následujícího roku učinila, a bylo tudíž splněno jedno z kritérií umožňující přechod rodiny ke šlechtě.¹⁰

K dalšímu většímu rozšíření vesnických nemovitostí Salczarů došlo až v dubnu 1433. V té době již ovdovělá Janova manželka Klára koupila od Bedřicha z Loděnice dvůr ve vsi s polnostmi doplněnými zejména o druhou polovinu tvrze, polovinu krčmy, půlku mlýna a lázeň. To vše v hodnotě 200 hřiven grošů, jež jmenovaný Bedřich již hotově obdržel.¹¹ Klára se tak vlastní iniciativou postarala o své finanční zabezpečení, a navíc pevně ukotvila vlastnictví Salczarů, kteří touto transakcí získali zřejmě většinu nemovitého majetku v Moravské Loděnici.¹²

Janův syn Lukáš I. Salczar, který se po smrti rodičů stal hlavním dědicem všech rodinných majetků, vstoupil na scénu v listině z 27. listopadu 1435. V ní vyznal, že za 1100 hřiven grošů koupil olomoucké dědičné fojtství s mlýnem Kutlmühl, loukami a rybníky sahajícími až k městským hradbám.¹³ Rovněž v bezprostředním zázemí města získal Lukáš následujícího roku, od vídeňského měšťana Jana Hanapera z Olomouce, Vectorův mlýn a dvůr před městem za 430 hřiven grošů.¹⁴

⁹ CDM XIII, č. 481, s. 516–517.

¹⁰ ZDO VII, č. 555, s. 273. Jan své pozemky také rozšířil o louku v blízkosti města, která se nacházela na rozhraní Nemilan a Kyselova – PKO, č. 293, s. 299.

¹¹ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, Sbírka listin, č. pom. 1549 (Dále uvádím pod zkratkou AMO, Sbírka listin), inv. č. 126, poř. č. 164.

¹² Do spektra jejího osobního vlastnictví spadala také vinice Strasberg poblíž Židlochovic, kterou odkázala roku 1435 své dceři Machně – PKO, č. 484, s. 371.

¹³ AMO, Sbírka listin, č. inv. 141, č. poř. 185. Město následně 12. prosince téhož roku vydalo listinu, ve které potvrdilo, že se souhlasem celé obce Lukáši Salczarovi a jeho ženě Barbaře prodalo fojtství s mlýnem Kutlmühl a vším příslušenstvím tak, jak je koupilo od Václava z Doloplaz a mělo potvrzeno od markraběte Albrechta – AMO, Sbírka listin, č. inv. 143, č. poř. 186.

¹⁴ AMO, Sbírka listin, č. inv. 149, č. poř. 192. Mlýn (později zván také Salczermühl) i dvůr se nacházely na prostranství pod Michalským výpadem a Židovskou branou – Kux, Johann: *Verwaltungs-geschichte der Stadt Olmütz*. Olmütz 1942, s. 31.

Zatím se tedy zdá, že se Lukáš Salczar spíše soustředil na majetky uvnitř či v těsné blízkosti města a vynaložil na jejich nákup, v porovnání s hodnotou zboží, které vlastnili jeho předchůdci v Moravské Loděnici, nemalé prostředky. O přibližně deset let později však zacítil do oblasti vzdálenější dohledu městských hradeb.

Zřejmě již před rokem 1443 získal dvůr v Tověři, avšak mnohem významnější byly jeho pozdější aktivity.¹⁵ Záznam v olomouckých zemských deskách z roku 1447 dokumentuje snahu představeného lídra rodu vytvořit pozemkové dominium severovýchodně od Olomouce v roklicích a návršních plošinách Oderských vrchů. Od Bernarda (*Berenhardus*) ze Žerotína získal pobořený hrad Hluboký a vsi Hlubočky, Nepřívaz a tři úročníky (*censitas*) v Posluchově. Dále také pusté vesnice Lhotu, Jestřebí a Beranov (*Baranow*) a řeku Bystřici s břehy.¹⁶ Lukášův úmysl plně se etablovat v uvedené oblasti a vytvořit zde kompaktní dominium dokresluje také zápis ze stejného léta, v němž od Václava z Doloplaz obdržel vsi Čechovice, Mrsklesy a Velkou Bystřici s mlýny a patronátním právem k tamnímu kostelu. Minimálně posledně jmenované sídliště zřejmě Lukáš vlastnil již roku 1443, neboť k listině, která informuje o prodeji jeho dvora v Tověři, přiložil svou pečeť s opisem: *Lukas Salczar de Bistrzii*. Na fakt, že se vše nevyvinulo podle Salczarových představ, zcela jednoznačně odkazují zápisy, v nichž je vše uvedené ještě téhož roku předáno Ondřejovi ze Studnic.¹⁷

Majetky v Moravské Loděnici se zřejmě ocitly na vedlejší koleji zájmu Lukáše I. Salczara. Tuto domněnku může podpořit také systém rozdělení zanechaného dědictví. Poručníci Lukáše II. a Stanislava¹⁸ Hanuš Weigl a Kuncz Falkenawer v listině z 29. listopadu 1456 připomínali zanechaným sirotkům, že jejich otec ještě za svého života rozdělil majetek na čtyři rovné díly, tedy mezi své dva žijící syny a dceru Annu, která společně se svým manželem Jeronýmem Hanaperem získala Moravskou Loděnici.¹⁹ Čtvrtá část dědictví

¹⁵ Archivy zrušených klášterů, č. 1337, s. 282; AMO, Sbírka listin, č. inv. 173, č. poř. 224.

¹⁶ ZDO X, č. 675, s. 405; SPÁČIL, Vladimír: *c. d.*, s. 36–38; MLČÁK, L. – ŽUREK, K.: *c. d.*, s. 409; PAPAÍK, D.: *Formování a vývoj*, s. 37–42.

¹⁷ ZDO X, č. 746, s. 411; Archivy zrušených klášterů, č. 1337, s. 282; ZDO X, č. 707, s. 407; ZDO X, č. 747, s. 411; SPÁČIL, V.: *c. d.*, s. 36–38; MLČÁK, L. – ŽUREK, K.: *c. d.*, s. 409. Koncepti uceleného velkobystřického panství zřejmě razil již Václav starší z Doloplaz a následně jeho stejnojmenný syn. Blíže problematiku představuje – PAPAÍK, D.: *Formování a vývoj*, s. 33–49. Autor také správně poznamenává, že zápisy do zemských desek byly učiněny v těsné následnosti, protože dlouhou dobu před rokem 1447 do nich nebylo z důvodu husitských válek zapisováno.

¹⁸ Synové Lukáše I. Salczara, které měl se svou druhou ženou Annou Baumgartenovou.

¹⁹ AMO, Sbírka listin, č. inv. 219, č. poř. 280.

připadla manželce Dorotě, o čemž informuje testament Lukáše Salczara z 20. července 1455. Dorota obdržela zejména peněžité částky celkově přesahující sumu 1600 hřiven grošů.²⁰ Bratři Lukáš a Stanislav si pak dědictví po otci a již i po matce rozdělili zápisem z roku 1463 tak, že starší z bratrů Lukáš se stal majitelem fojtství a mlýna Kutlmühl. Mladší Stanislav měl mít dům a dvůr mimo město, které se česky nazývalo Dědinka.²¹

Po nezdařené aktivitě na Velkobystřicku a Hlubocku se tak rodinný majetek, kromě Moravské Loděnice, opět nacházel v těsné blízkosti Olomouce a už nikdy nenabyl takového rozsahu jako za Lukáše I. Salczara. O rozšíření nemovitého vlastnictví se posléze zřejmě pokusil Václav (syn Lukáše II.) v Lužicích u Šternberka, Frankštátu (Nový Malín) a Skrbeni, ale jak dokládají četné půhony, kterým se budu věnovat níže, byly jeho snahy velmi komplikované a často se setkávaly s odporem šlechty. Hlavní rodinný majetek, olomoucké fojtství s mlýnem Kutlmühl a Dědinkou prodal Šebestián Salczar městu Olomouc v roce 1498.²² Úpadek nemovitého vlastnictví rodu pak uzavřuje prodej Moravské Loděnice roku 1528.²³

Majetků a míst vhodných k sídlení vlastnila rodina Salczarů, jak je vidět na struktuře výše uvedeného nemovitostí, mnoho. Pro analýzu sebeprezentace je však velmi důležitá nejen poloha, ale také podoba možných příbytků. Ať šlechtic či měšťan, pro obě společenské skupiny byl přece jen charakteristický alespoň částečně odlišný způsob bydlení.

Salczarové měli nejen dům ve městě Olomouci umístěný na prestižní pozici přímo na Horním náměstí, ale i sídlo v Dědince. Pro tuto lokalitu na olomouckém předměstí se užíval název Salczergut, což je pojmenování nepochybně odvozené z rodinného přízviska. Pojmenování původně bezjmenného dvora před městem podle jeho majitelů se zachovalo po dlouhý čas a jeho záznam nechybí ani na mapě 2. vojenského mapování. Během výstavby olomoucké pevnosti, přibližně v místě, kde stála původní Dědinka, byly vystavěny tzv. Salzerovy reduty. Lepší způsob sebeprezentace dochovaný i dlouho po vymření rodu si tedy lze jen těžko představit.²⁴

Místem jejich pobytu mohla být i budova fojtství, kterou společně s úřadem vlastnili od roku 1435 do roku 1492. Budova městského fojtství se na-

²⁰ PKO, č. 576, s. 411–412.

²¹ PKO, č. 433, s. 349. Jde o týž dvůr před městem, který jejich otec koupil od Jana Hanapera.

²² AMO, Sbírka listin, č. inv. 368, č. poř. 434.

²³ AMO, Sbírka listin, č. inv. 556, č. poř. 628. Kupujícím je i v tomto případě město Olomouc.

²⁴ Kux, Johann: *c. d.*, s. 31. O domě na Horním náměstí hovoří testament Lukáše I. Salczara z roku 1455 – PKO, č. 576, s. 411–412. Dům v Dědince dostal mladší ze synů Lukáše I. Stanislav – PKO, č. 433, s. 349.

cházela poblíž kostela sv. Michala na Michalském návrší a v současnosti je na totožném místě možné najít budovu Katedry historie Univerzity Palackého (ulice Na Hradě 5).²⁵ Jakou mělo městské fojstství podobu, je otázka, na kterou může dát odpověď archeologický výzkum probíhající během realizace rekonstrukce budovy v letních měsících roku 2017. Jistě se zde však ještě v závěru 14. století nacházela fortifikace dosahující snad podoby městského hradu (obr. 2).²⁶

Další místo, které nabízelo Salczarům útočiště, byla tvrz v Moravské Loděnici. Ta se dělila, dle analýzy pramenů, na dvě poloviny a je pravděpodobné, že plocha tvrzistiště mohla být v jednu chvíli využívána jak Salczary, tak šlechtici z Loděnice. Tvrz měla být za markraběcích válek zničena. Není však vyloučeno, že byla po Janově koupi obnovena. Její definitivní zánik nastal za česko-uherských válek ve druhé polovině 15. století.²⁷ Lukáši Salczarovi mohla být po krátkou dobu k dispozici i tvrz, která stála ve Velké Bystřici. Prokazatelně existovala již ve druhé polovině 14. století a později byla přestavěna na zámek.²⁸

Možnosti ubytování na pobořeném hradu Hluboký byly zřejmě jen velmi omezené. Těžkou újmu utrpěl za husitských válek, kdy byl nejdříve v moci prohusitské posádky a následně obsazen a pobořen katolickou stranou.²⁹ Jaké záměry měl Lukáš s touto stavbou, žádný z dochovaných pramenů nepřibližuje. Mohl být jen jakousi součástí „balíčku“, který získal koupi velkobystřického panství.³⁰

Ať už zvolili jednotliví zástupci rodiny pohodlí měšťanského domu či klid venkovského sídla, určitě se snažili své domovy udržovat v dobrém, reprezentativním stavu a vybavit je signifikantními znameními, které pozorovateli sdělovala, komu daná nemovitost náleží. K tomuto účelu velmi dobře sloužil rodinný erb.

²⁵ KOHOUT, Štěpán: *Správa*. In: SCHULZ, Jindřich (ed): *Dějiny Olomouce I*. Olomouc 2009, s. 145.

²⁶ S odkazy na další literaturu – KOHOUT, Štěpán: *Územní vývoj a výstavba opevnění*. In: SCHULZ, Jindřich (ed): *Dějiny Olomouce I*. Olomouc 2009, s. 139–140.

²⁷ Informace poskytují jen jediný zdroj. Je proto důležité brát jej s určitou rezervou a podle toho také k němu přistupovat – SPURNÝ, František a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava*. Praha 1983, s. 155.

²⁸ PLAČEK, Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2007, s. 675.

²⁹ Blíže jsou osudy hradu vyličený také v PLAČEK, M.: c. d., s. 218–219; SPÁČIL, V.: c. d., s. 35–36; PAPAJÍK, D.: *Formování a vývoj*, s. 41.

³⁰ Držbu hradů patricijskými majiteli rozebírá MUSÍLEK, M.: *Odras dvorské kultury*, s. 490–494. Blíže poukazuje zejména na ty objekty, které sloužily jako rezidence měšťanů.

Erb je již od svých počátků chápán jako prvořadý prostředek identifikace šlechtice a jeho rodu. Nedá se tvrdit, že by ve středověku tato možnost náležela jen šlechtě, ale hojně se užívání erbu rozšiřuje i v prostředí církevním a městském, kde však měšťané obvykle užívají značky, nazývané také merky.³¹

Poprvé je podoba erbu rodiny Salczarů zachycena na pečetí Lukáše I. Salczara přivěšené k listině z 27. listopadu 1435, v níž informoval o koupi olomouckého fojstství. Díky špatné rozpoznatelnosti se dá jen říci, že má podobu jelena ve skoku vyrůstajícího z hradební zdi se třemi stínkami (obr. 3).³² Erb je vyobrazen rovněž na náhrobníku Barbary Salczarové a lze doplnit, že na krku jelena se prokazatelně nachází koruna (obr. 4). Erb Salczarů na Lukášově pečetí u listiny s datem 18. října 1443 doplňuje také opis ve znění: *+S lukas+salczer+de bistrziez+*.³³ Po prodeji Velké Bystřice užíval Lukáš Salczar opis pečetí: *+sigillum+lukas+salczer*.³⁴ V neúplnosti se dochovala také pečeť Šebestiána Salczara přivěšená k listině z roku 1498. Rodinný erb na ni doprovází kolčí helm s klenotem v podobě znamení na štítě. Pečeť je také opatřena špatně čitelným a částečně nedochovaným opisem, který odkazuje na svého majitele Šebestiána Salczara z Loděnice.³⁵ Další mladší pečeť Kryštofa a Šebestiána Salczara, se nacházejí ve špatném stavu a je obtížné rekonstruovat jejich podobu. Erbovní figura se však velmi pravděpodobně neměnila a mohlo dojít maximálně k proměně opisu.

Část textu o sebe prezentaci ukončuji symbolicky místem posledního odpočinku rodiny. To je možné identifikovat na základě studia dochovaných náhrobků. Ačkoli jediným do dnešních dnů existujícím náhrobkem je náhrobník Barbary Salczarové, který se v současnosti nachází v lapidáriu Vlastivědného muzea v Olomouci (obr. 4), existují zprávy o dalších dvou. Původně byly všechny umístěny v kostele sv. Václava, kde se vedle náhrobku Barbary vyskytovaly desky z bílého mramoru Jana a Lukáše Salczara.³⁶

³¹ ŠIMŮNEK, Robert: *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha 2013, s. 141–143. O měšťanské heraldice a sfragistice více MUSÍLEK, M.: *Odras dvorské kultury*, s. 477–481.

³² AMO, Sbírka listin, č. inv. 141, č. poř. 184.

³³ Archivy zrušených klášterů, č. 1337, s. 282.

³⁴ AMO, Sbírka listin, č. inv. 202, č. poř. 262; Tamtéž, č. inv. 261, č. poř. 323; Tamtéž, č. inv. 251, č. poř. 312. O pečetí se mluví také v testamentu Lukáše Salczara, který její užívání odkázal svým synům Lukášovi a Stanislavovi – PKO, č. 293, s. 299.

³⁵ AMO, Sbírka listin, č. inv. 368, č. poř. 434.

³⁶ Konkrétně se jedná o Lukáše I. Salczara, který zemřel 29. června 1456. Jeho náhrobek doplňovalo také vyobrazení dvou jelenů. Totožnost jmenovaného Jana není známá. M. Zemek u něj uvádí jako rok smrti letopočet 1580, kdežto L. Mlčák a K. Žurek 1586 – ZEMEK, Metoděj: *Náhrobky v metropolitním kostele sv. Václava v Olomouci*. Praha 1948, s. 16–17; MLČÁK, L. – ŽUREK, K.: *c. d.*, s. 406–408.

Salczarové tedy jako své místo odpočinku volili tu nejprestižnější církevní stavbu v Olomouci, která významem dalece přesahovala rámec své metropole. Kostel sv. Václava však nebyl jedinou církevní stavbou, na kterou členové rodiny pamatovali. Klára Salczarová ve svém odkazu nezapomněla jednak na chudé ve špitálu, ale také na oltář sv. Bartoloměje v kostele sv. Mořice. Kostelu rovněž věnovala část svého jmění na opravy.³⁷ Donace oltáři a chudým ve špitálu se objevuje také v testamentu jejího syna Lukáše I. Salczara.³⁸ Lukáš dále vyplácel plat, uvázaný na Vectorově mlýně, kaplanovi kaple sv. Felixe a Adaukta na hřbitově kostela sv. Mořice.³⁹ Listina s datem 3. března 1445 zase jmenuje Lukáše jako patrona oltáře sv. Zpovědníků ve farním kostele P. Marie na Předhradí.⁴⁰

Sakrální svět uvedených členů rodiny se tedy koncentroval kolem oltáře sv. Bartoloměje v kostele sv. Mořice a kostela sv. Václava, který sloužil jako místo posledního odpočinku a měl z tohoto hlediska zřejmě velmi symbolický a prestižní význam.

3 Sociální síť

Možnosti uplatnění vytvoření sociální sítě aplikované na různé sledované subjekty jsou poměrně široké. Na příkladu olomouckých Salczarů se však zaměřím primárně na to, aby vytvořené schéma dokázalo poskytnout adekvátní odpověď na hlavní otázku mého článku.

K jaké sociální skupině se jednotliví zástupci rodu více přikláněli, je možné v prvé řadě odvodit z rekonstruovaných rodinných vazeb. Právě volba partnerů velmi dobře odráží postavení osob ve společnosti a jejich příslušnost k určité společenské vrstvě prozrazuje, v jakých sociálních kruzích se dotyčný pohyboval.⁴¹

³⁷ PKO, č. 484, s. 371.

³⁸ PKO, č. 576, s. 411–412.

³⁹ PKO, č. 751, s. 470–471.

⁴⁰ AMO, Sbírka listin, č. inv. 173, č. poř. 224.

⁴¹ Ačkoli se rodinně věnovalo několik badatelů, zatím nejlépe rodinné vazby vystihli ve svém článku MLČÁK, L. – ŽUREK, K.: *c. d.*, s. 406–411. Rodinné vztahy bohatých kutnohorských měšťanů v předhusitském období analyzuje BOROVSKÝ, Tomáš: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 74. V prostředí Starého Města pražského 14. století pak MUSÍLEK, M.: *Patroni, klienti, příbuzní*, s. 192–211. Oba autoři uvádějí četné doklady příbuzenství mezi bohatými měšťanskými rodinami jak v rámci jednoho města, tak napříč královskými městy. Sňatky mezi bohatými měšťany a šlechtici nejsou rovněž výjimkou.

Ačkoli příbuzné manželky Jana Salczara Kláry konkrétně žádný ze studovaných pramenů neuvádí, je možné učinit alespoň přibližnou identifikaci jejího sourozence a tím tedy určit společenskou skupinu, do níž náležela. Zápis v památné knize olomoucké s datem 22. dubna 1440 připomíná Bartoloměje, který byl synem Sigmunda kožešníka a Margarethy, a také bratrancem Lukáše Salczara.⁴² Vzhledem k tomu, že ani jeden z rodičů není uváděn s přídomkem Salczar, předpokládám, že buď Margaretha, nebo Sigmund kožešník museli být sourozencem Kláry Salczarové. I tento ne zcela prokazatelný, ale dle mého názoru vysoce pravděpodobný, předpoklad umožňuje ztotožnit Janovu manželku Kláru s příslušníky měšťanské společnosti. Je tedy možné vyloučit, že by Janova žena pocházela z řad šlechty.

Kromě syna Lukáše měli Jan a Klára ještě dceru Machnu, která byla provdána za Stanislava Gürtlera. Jako jeho manželka je poprvé uvedena zápisem v *Památné knize olomoucké* roku 1438.⁴³ Stanislav Gürtler zasedal opakovaně v městské radě a roku 1453 zastával funkci purkmistra. Podle zápisu z 8. května 1447 snad krátce vykonával i funkci fojta, ačkoli jim měl být v tuto dobu jeho švagr Lukáš I. Salczar.⁴⁴ O jeho majetkové situaci však žádný dostupný pramen nehovoří. Na otázku, zda patřil k té části městského spektra, která zakupovala majetky na venkově, se tedy nedá odpovědět.

Rozvětvenější příbuzenské vazby se pojí až s osobou Lukáše I. Salczara, který za svého života měl minimálně tři ženy a s nimi dohromady pět dětí.⁴⁵ Jeho první ženou byla Barbara, která zemřela 25. září 1438, o čemž informuje její do dnešních dnů dochovaný náhrobní kámen (obr. 4). Kromě data úmrtí umožňuje náhrobek také zamyšlení nad jejím rodinným původem, protože vedle erbu Salczarů je na něm vyobrazena také měšťanská merka a predikát: *DE C(.)RNYCZ*.

Badatelé Leoš Mlčák a Karel Žurek si povšimli, že podoba merky z náhrobníku Barbary Salczarové se nápadně podobá pečeti Hanala Niederleho (obr. 5) a podobná značka se nachází také na průčelí domu v Univerzitní ulici č. 4 (obr. 6). Předpokládají tak, že Lukášova první manželka mohla být členkou rodiny Niederlovy. Otec Hanala Mikuláš Niederle zastával v letech 1404–1408 funkci městského fojta, bratr Hanala Augustin byl dlouholetým

⁴² Lukáš I. je synem Jana a Kláry – PKO, č. 410, s. 340–341.

⁴³ PKO, č. 877, s. 506. Ačkoli zde Machna vystupuje jen pod svým křestním jménem, že se skutečně jedná o příslušnici rodiny Salczarů, dokládá zápis z 13. ledna 1444, ve kterém Stanislav Gürtler vystupuje jako švagr Lukáše Salczara – PKO, č. 889, s. 510.

⁴⁴ PKO, č. 751, 752, s. 470–471; PKO, č. 894, s. 512; Kux, Johann: *c. d.*, s. 194–195.

⁴⁵ Není zcela zřejmé, kolik dětí s každou svou ženou měl, je však možné učinit pravděpodobný předpoklad na základě časové návaznosti žen a odhadu stárí dětí.

členem městské rady a v roce 1437 městským purkmistrem.⁴⁶ Šlo tedy o osoby, které se významně podílely na participaci v městské správě. Stejně jako v případě Stanislava Gürtlera se nedá potvrdit, zda vlastnili nějaké nemovitosti mimo prostor městských hradb.

Autoři uvedeného článku se také zabývají rozbořem nejednoznačného a špatně čitelného predikátu, jehož asi nejsprávnějším čtením jsou tvary *CRRNYCZ* a *CZRNYCZ*, kterým nejlépe odpovídá doložený název vesnice Černice, nacházející se asi 6 km jižně od Telče, a dále rovněž Černice u Horažďovic, Černice u Českého Krumlova a Černice u Plzně.⁴⁷

Prosté srovnání pečeti Augustina (dle L. Mlčáka a K. Žurka chybně Hanala) Niederleho na listině z roku 1435 a merky z náhrobníku Barbary však, dle mého názoru, jakoukoli podobnost vylučuje. Problematické je také srovnání s merkou na průčelí domu v Univerzitní ulici č. 4.⁴⁸ Blíže také nic neříká dochovaný predikát, neboť není známo, že by kdokoli, včetně rodiny Niederle, z olomouckých měšťanů vlastnil majetek ve vsi podobného jména. Původ Lukášovy manželky tak není možné z dochovaných pramenů jednoznačně určit.

První děti Lukáše I., Jan a Anna, již jako dospělé figurují v zápise z 27. září 1451.⁴⁹ Jedná se tedy o potomky, které měl se svou první ženou Barbarou, protože pokud by je měl se svou druhou ženou Annou Baumgartenovou (*Bawmgartyn*), nemohli by být v této době starší než 13 let, a to je i na středověké poměry stále dětský věk.

O synovi Janovi žádné další informace uváděny nejsou a domnívám se tedy, že zemřel. Dcera Anna byla provdána za Jeronýma Hanapera. Jako jeho žena je uvedena v listině z 10. února 1450 a zápisem ze 17. května 1454 se stala dědičkou Jeronýmova majetku.⁵⁰ Společně měli dvě děti – syna Jana a dceru Kateřinu, kteří po smrti Jeronýma okolo roku 1464 drželi dvůr v Moravské Loděnici.⁵¹ Rod Hanaperů se řadil k olomouckým měšťanským rodinám, a ačkoli Jan Hanaper zřejmě nějaký čas působil i ve Vídni, byli s městem i nadále úzce spojeni.⁵² Kromě statku v Moravské Loděnici, který rodina získala

⁴⁶ MLČÁK, L. – ŽUREK, K.: *c. d.*, s. 409. Autoři chybně uvádějí jméno Hanala Niederleho. Pečeť, na kterou odkazují, náleží až jeho bratrovci Augustinovi.

⁴⁷ Tamtéž, s. 409–410.

⁴⁸ AMO, Sbírka listin, č. inv. 141, č. poř. 184.

⁴⁹ PKO, č. 619, s. 434.

⁵⁰ AMO, Sbírka listin, č. inv. 189, č. poř. 241; PKO, č. 751, s. 470–471.

⁵¹ PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. 5. vyd. Brno 2011, s. 545; ZDO XI, č. 227, s. 438.

⁵² V listině, ve které Lukáš Salczar koupil od Jana Hanapera Vectorův mlýn a dvůr ve městě, je Jan Hanaper uveden jako vídeňský měšťan. Dokument byl také ve Vídni vydán a je opatřen

sňatkem s Annou Salczarovou, vlastnil ještě Jan Hanaper dvůr v Bedihošti. Jeroným dále koupil roku 1447 od Hynka ze Sovince Újezd u Mohelnice.⁵³

Poprvé tak Salczarové navázali rodinné vazby s příslušníky stejné orientované skupiny. Ačkoli Hanapeři výrazně nepronikli do politických struktur města, rozhodně patřili k finančně dobře situovaným rodům, který vlastnil nejen nemovitosti v blízkosti Olomouce, ale získal i majetek ve vzdálenějších vsích zapsaný do zemských desek. Působení Jana Hanapera ve Vídni pak nepřímo poukazuje na dobrou finanční situaci rodu a jeho společenskou prestiž.

Druhá žena Anna Baumgartenová (*Bawmgartyn*) je poprvé jako Lukášova manželka připomínána 2. května 1443.⁵⁴ S Annou Baumgartenovou měl zřejmě jen dvě děti, které přežily do dospělosti. Šlo o syny Lukáše II. a Stanislava. Po otcově smrti jim byli stanoveni poručníci Hanuš Weigl a Kunc Falkenawer. Na oba uvedené je pamatováno v testamentu Lukáše I. z roku 1455 a Kunc Falkenawer je zde dokonce uveden jako příbuzný.⁵⁵ Oba muži byli také opakovaně členové městské rady.⁵⁶ S poslední ženou Dorotou, která vystupuje v již jmenovaném testamentu, zřejmě žádné další potomky Lukáš neměl.⁵⁷

Stanislavova manželka známa není, stejně jako jeho potomci. Lukáš II. Salczar měl za manželku Kateřinu Ryšanovou z Modřic. O Kateřině hovoří v *Památné knize olomoucké* až zápis s datem 22. března 1476, tedy z doby, kdy byl již její první muž mrtev.⁵⁸ Že Kateřina patřila do rodiny Ryšanů z Modřic, dokládá záznam v knihách pňhonných z roku 1464, jež informuje o tom, že Lukáš II. Salczar byl zetěm Hanuše Ryšana.⁵⁹ Její otec, brněnský měšťan Jan Ryšan, nazývaný Hanuš Ryšan mladý, se věnoval obchodu se sukrem a vínem. Koupí pak získal vsi Řečkovice a Vítovice.⁶⁰ Ani rod Ryšanů z Modřic

pečetí vídeňské městské kanceláře – AMO, Sbírka listin, č. inv. 149, č. poř. 192.

⁵³ PILNÁČEK, J.: c. d., s. 545.

⁵⁴ PKO, č. 617, s. 433.

⁵⁵ AMO, Sbírka listin, č. inv. 219, č. poř. 280; PKO, č. 576, s. 411–412.

⁵⁶ Kux, J.: c. d., s. 191–194.

⁵⁷ PKO, č. 576, s. 411–412. Z listiny s datem 1. května 1476 je také znám jistý Mikuláš Salczar z Opavy. Uváděn je jako oltářník oltáře sv. Kříže v kryptě kostela sv. Mořice. Lukášův mužský potomek jménem Mikuláš není nikde jinde připomínán, přesto se domnívám, na základě příjmení Salczar, že se skutečně jedná o příslušníka rodu, který byl určen pro církevní dráhu. Může jít o Lukášova syna, kterého by tak měl se svou poslední ženou Dorotou, nebo o syna Stanislava Salczara – AMO, Sbírka listin, č. inv. 123, č. poř. 123.

⁵⁸ PKO, č. 606, s. 430. Jejím dalším mužem byl Bernhard Moler.

⁵⁹ KPN IV, č. 687, s. 414. Je také jeho poručníkem – KPN IV, č. 139, s. 460.

⁶⁰ PILNÁČEK, J.: c. d., s. 288.

tedy nepatřil mezi tradiční šlechtu, ale postupně do ní zakupováním nemovitostí na venkově pronikali. Ve srovnání se Salczary jsou na tom z hlediska společenského postavení srovnatelně.

Jak vyplývá z výše představených vazeb, do příbuzenských vztahů příslušníci tradiční šlechty se Salczary příliš nevstupovali. Pokud však jde o obchodní a finanční záležitosti, objevují se v pramenech v relativně hojném množství.⁶¹

Poprvé tak Salczarové navázali kontakt s Kateřinou z Kunštátu, vdovou po Pavlíkovi ze Sovince, od které koupili v roce 1407 majetek v Moravské Loděnici. V listině, která dokládá koupi tohoto zboží, vedle Jana a Kláry Salczarových, vystupuje jako jejich věrná ruka Janek z Loděnice.⁶² Ten zřejmě z tohoto titulu poskytl rodině půjčku ve výši 100 hřiven, za něž mu Jan slíbil podstoupit určité zboží, což však neučinil a Jan z Loděnice za to roku 1414 Jana Salczara pohnal.⁶³ Od Bedřicha z Loděnice pak Klára koupila další část Moravské Loděnice. Tím ale vzájemné spory o nemovitosti ve vsi zřejmě nebyly zcela urovnány. Lukáš I. Salczar roku 1447 pohnal Smila z Loděnice z poloviny 25 zlatých uherských za to, že odkoupil jeho díl v Moravské Loděnici a z něj pak prodal deset hřiven platu, ale když hodlal peníze vyplatit, Smil domluvený prodej nechtěl realizovat.⁶⁴ Do dění okolo majetku v Moravské Loděnici vstoupil léta 1460 také Erasmus ze Slavíkovíc, na němž Lukáš Salczar vymáhal 200 hřiven za správu dvora.⁶⁵

Již zřejmě nezávisle na nemovitostech požadoval roku 1437 Lukáš I. Salczar 15 kop grošů na Bočku Puklicovi z Pozoríc a Drahotuša za sukno a věci „krámné“ a dále roku 1447 jistě finanční částky na Aleši z Vrahovic a Janovi

⁶¹ Finanční činnosti kutnohorských a pražských měšťanských rodin ve 13. a 14. století a konkrétní doklady půjčování peněz nejen šlechticům, ale i královské komoře, a pochopitelně také dalším měšťanům, pro prostředí Kutné Hory a Prahy blíže zpracoval MUSÍLEK, M.: *Pět tisíc hřiven*, s. 117–131. Dokládá také situace, kdy šlechtické i měšťanské rodinné klany spolu při důležitých podnikání úzce spolupracují.

⁶² CDM XIII, č. 481, s. 516–517. O věrných rukou blíže pojednává příslušná kapitola knihy tovačovské – *Knihy Tovačovská, aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v markrabství moravském*. Ed. BRANDL, Vincenc. Brno 1868, s. 105–106.

⁶³ KPN II, č. 334, s. 430. Zřejmě tentýž spor o uvedenou částku již jako vyřešený figuruje v listině s datem 30. ledna 1446 – AMO, Sbírka listin, č. inv. 177, č. poř. 229.

⁶⁴ KPN III, č. 1129, s. 645.

⁶⁵ KPN IV, č. 272, s. 310. Erasmus ze Slavíkovíc figuruje jako svědek a ručitel na straně Smila z Loděnice v listině z 10. února 1450, ve které Smil informuje o tom, že dvůr se vším příslušenstvím v Moravské Loděnici prodal Lukáši Salczarovi a ten jej odkázal svému zeti Jeronýmovi Hanaperovi a jeho manželce Anně – AMO, Sbírka listin, č. inv. 189, č. poř. 241.

z Krumsína a Lešan.⁶⁶ V tomto případě se tak jednalo o obchodní záležitosti, v nichž nedošlo ke včasnému či úplnému zaplacení zboží, které bylo Lukášem Salczarem uvedeným šlechticům dodáno.

Ze strany šlechty docházelo k vymáhání požadovaných financí na Salczarech rovněž. Jiří Tunkl starší z Brníčka a Zábřeha pohnal roku 1480 Václava Salczara ze 400 zlatých uherských za to, že mu držel ves Frankštát a on na ni měl lepší právo.⁶⁷ Václav stejného léta pohnal Jakuba z Kostelce z 800 zlatých uherských, že mu za zemřelého pana Albrechta slíbil ves Lužice zapsat do zemských desek a obnovit na ni správní list, což neučinil. Hned dalším záznamem se obrátil na již výše uvedeného Jiřího Tunkla z Brníčka a Zábřeha a požadoval od něj 100 zlatých za to, že mu rozehnal jeho zástavní lidi ve Frankštátu nespravedlivými robotami a učinil jim škody na loukách tím, že je nechal zatopit rybníky.⁶⁸ Václav následně společně s městskou radou olomouckou čelil roku 1481 obvinění Margarety z Ojnic, za to že jí držel ves Skrbeň, na kterou měla lepší právo než oni a domáhala se tak jednoho tisíce grošů.⁶⁹

Četné spory ukazují, že Václav nebyl v příliš dobré situaci. Ani jeden z uvedených majetků se mu nepodařilo získat tak, aby mu byly zapsány do zemských desek, a jsou o nich tedy známy záznamy jen z uvedených půhonů.

Okruh osob blízkých rodině také doplňují lidé, kteří byli přítomni utváření jednotlivých dokumentů jako svědkové a ručitelé. Jedná se o příslušníky šlechty koncentrované kolem olomouckého purkrabího Jana Zuba ze Zdětína a později Jana z Železného, kteří se objevují nejen na listinách spojených s rodinou Salczarů, ale napříč spektrem olomoucké produkce.

Z plejády jmen, které měli se Salczary více společného, vystupuje jen jedna osoba a tou byl Václav z Doloplaz. Kromě toho, že prodal Velkou Bystřici, Mřsklesy a Čechovice Lukáši I. Salczarovi,⁷⁰ držel olomoucké fojstství bezpro-

⁶⁶ KPN III, č. 707, s. 561; KPN III, č. 1127, 1128, s. 645.

⁶⁷ KPN VI, č. 393, s. 66.

⁶⁸ KPN VI, č. 484, 485, s. 80. Václav opakovaně vymáhal 800 zlatých uherských od Jakuba z Kostelce zápisem z roku 1481 – KPN, č. 721, s. 121. Jakub z Kostelce zřejmě nebyl v jednoduché situaci, neboť dvůr, kterého se domáhal Václav Salczar, držel Jan Heralt z Kunštátu. Právě na něm se Jakub ještě téhož roku domáhal uvedené částky – KPN VI, č. 853, s. 143.

⁶⁹ KPN VI, č. 639, s. 108.

⁷⁰ Lukáš na jmenovaných pozemcích zřejmě zasahoval i do těch majetků, kterému mu nepatřily a Václav z Doloplaz na něm zápisem z roku 1446 požadoval úhradu škody ve výši 14 hřiven za to, že sebral zboží na polích v Bystřici ještě dříve, než se o koupi stačili smluvit a on musel škodu uhradit právoplatným majitelům – KPN III, č. 655, s. 553.

středně před tím, než jej koupil Lukáš, tedy před rokem 1435.⁷¹ Možná právě zde byly navázány první kontakty mezi oběma aktéry, které předcházely zjevnému pokusu Lukáše I. vytvořit velké soudržné panství na Velkobystřicku a Hlubocku.

4 Závěr

Všechny představené informace umožňují vytvoření uceleného náhledu na rodinu, která se nacházela na pomezí dvou skupin středověké společnosti. Hlavním cílem této studie bylo nalezení odpovědi na otázku, zda je možné Salczary považovat spíše za měšťany města Olomouce, nebo za příslušníky šlechty, kteří se vymanili z městského prostředí zejména díky vlastnictví deskového zboží.

Jedním z předpokladů transformace měšťana v nižší šlechtu bylo zejména na opuštění ekonomických aktivit ve městě a přechod na venkov.⁷² Po celý sledovaný časový úsek nic podobného rodina Salczarů nepodnikla a minimálně až do prodeje fojtství v roce 1498 byla úzce hospodářsky i sociálně spjata s Olomoucí. Ačkoli se jim nabízely možnosti, které by dovolovaly jejich neodlučitelné splynutí s nižšími patry šlechtického společenství, nikdy je zřejmě plně nevyužili.

Nejvíce jich měl Lukáš I. Salczar, kterému se podařilo v jednu chvíli, i když poměrně krátkou, vlastnit rozsáhlé majetky na velkobystřickém a hlubockém panství, doplněné také o velkou část Moravské Loděnice a dvůr v Tověři. Ve svých rukou tak soustředil celkem šest vsí, ať už celých, případně jejich menších částí, tři vsi pusté a pobořený hrad Hluboký.⁷³ Přestože se rozsahem svého vlastnictví mohl vyrovnat průměrnému majetku vyššího šlechtice na střední Moravě, který v 1. pol. 15. století činil zhruba 6,3 vsí,⁷⁴ zůstával zřejmě po celý život měšťanem. Nikdy se nevzdal získaných nemovi-

⁷¹ Rod rytířů z Doloplaz se v Olomouci usídlil již v roce 1353 – KOHOUT, Š.: *Sociální skladba*, s. 144. In: SCHULZ, Jindřich (ed): *Dějiny Olomouce I.* Olomouc 2009, s. 144.

⁷² Četné doklady pro Prahu uvádí MEZNÍK, J.: *Venkovské statky pražských měšťanů*, s. 42–48. Odlišná situace byla v Kutné Hoře, kde jsou doloženi jen dva měšťané, kteří dokonali svůj přechod v nižší šlechtu viz BOROVSKÝ, Tomáš: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 73–74.

⁷³ Odkazy na prameny a literaturu uvádím v příslušné části textu. Je třeba zdůraznit, že vlastnictví celých vsí, případně jejich menších částí doplňovaly také specifické majetky v podobě luk, zahrad, sadů, rybníků, lesů, řek atd., které jmenovitě neuvádím, neboť ne vždy se dá říci, jestli se skutečně jedná o konkrétní věci, nebo je popis využit jen k demonstraci rozsahu.

⁷⁴ PAPAŽÍK, D.: *Majetkové poměry*, s. 111. Uvedený průměr se vztahuje k roku 1420, roku 1475 činí průměr 8,2 vesnice.

tosť ve městě, opakovaně byl v dokumentech městské provenience nazýván měšťanem,⁷⁵ a zřejmě se dál věnoval i obchodu, jak ukazují půhony, v nichž požadoval finanční hotovost za zboží, které dodal. Po celý svůj život také zastával úřad městského fojta, ačkoli zřejmě jeho vedením, minimálně po část roku 1447, pověřil svého švagra Stanislava Gürtlera. Základní předpoklady umožňující přechod od měšťana ke šlechtě tudíž nebyly splněny.⁷⁶

Silným prvkem, který rod, zvláště pak Lukáše I., pojil s Olomoucí, bylo vlastnictví městského fojstství. Ačkoli již tato funkce z hlediska politické moci ve městě neplnila tak prestižní úlohu jako v dobách dřívějších, hrála v otázce hospodářské a společenské nezanedbatelnou roli. Nabízí se ovšem rovněž otázka, na kolik je vlastnictví tohoto úřadu a budovy možné považovat za projev měšťanství, když jej prokazatelně vlastnily i osoby nepochybně „neměstské“.⁷⁷

Rodina však disponovala také atributy typickými spíše pro šlechtu. I když jen velmi omezeně, ale přesto, byli v některých případech oslovováni titulem slovutný panoš. Jeho užívání sice ve sledovaném období už nebylo určeno výlučně šlechtě, ale i tak vyjadřovalo lepší postavení ve společnosti.⁷⁸ V případě

⁷⁵ PKO, č. 617, s. 433. Jeho otec Jan je také uváděn jako olomoucký měšťan – PKO, č. 293, s. 299.

⁷⁶ Že i rozsáhlé venkovské majetky nutně nenasměrují držitele k přechodu k nižší šlechtě je možné sledovat na příkladu kutnohorských měšťanů. Z pěti rodů, které zasedaly v letech 1395–1420 v městské radě, držely čtyři nemalé majetky na venkově. Mezi měšťany, kteří měli největší počet statků počátkem 15. stol. (do roku 1414) se pak řadí například rod z Písku (tři vsi celé a sedm částí vsí), či Václav Vorsucher (tvrz a městečko Paběnice, čtyři celé vsi, majetek ve třech dalších). Další příklady z Kutné Hory viz BOROVSKÝ, T.: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 68–69. Majetky pražských měšťanů do roku 1418 jsou rovněž poměrně rozsáhlé, ačkoli se zejména od závěru 14. století jejich počet neustále zmenšuje – viz MEZNÍK, J.: *Venkovské statky pražských měšťanů*, s. 12–27.

⁷⁷ Tou by byl například Václav z Doloplat. Zda ještě v době, kdy fojstství kupuje Lukáš I. Salczar, zde stál městský hrad, již písemné zprávy nedokládají a archeologické prameny, nashromážděné během záchranného výzkumu v létě 2017, čekají na své vyhodnocení. Rozhodně také není náhodou, že přímo pod místem, kde byla budova jmenovaného fojstství umístěna, získal Lukáš I. koupí od Jana Hanapera dvůr s širokým příslušenstvím, z něhož se později vyvinulo olomoucké předměstí Dědinka – Salczergut, mlýn Kütlmuhl a rybníky sahající až k městským hradbám. Domnívám se, že se zde projevuje určitá snaha vytvořit si v bezprostředním dosahu svého působiště vlastní hospodářské zázemí.

⁷⁸ Blíže s doklady z prostředí měst pražských – MEZNÍK, Jaroslav: *Majetky pražských*, s. 51–53. Užívání titulu *famosus* a predikáty mezi kutnohorskými měšťany dokládá i BOROVSKÝ, T.: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 73–74. Termínu se věnuje i MUSÍLEK, M.: *Odras dvorské kultury*, s. 493–495. Do sféry charakteristiky měšťana pak nezapadá rovněž koncept rodinného erbu. Svou vizuální podobu zřejmě získává až s osobou Lukáše I. Salczara, který jej nechává vtisknout do své pečeti. Je to zřejmě i on, kdo stojí za ztvárněním náhrobníku své matky, kde je erb vyobrazen společně s měšťanskou merkou.

Lukáše I. Salczara se termín objevil jen jednou v listině z roku 1450.⁷⁹ Užívání predikátu z Loděnice bylo u Salczarů také nepravdivé. Lukáše I. z Loděnice tento titul prezentoval zejména v zemských deskách a knihách půhonných. Jeho syna Lukáše II. zápis z roku 1466 jmenoval jako z Loděnice, dědičného fojta olomouckého. Ke spojení obou titulatur došlo i v případě Šebestiána Salczara roku 1498.⁸⁰

Jakékoli striktní terminologické vymezení Salczarů ve středověku by tedy bylo chybné. Nelze o nich říci, že šlo o běžné měšťany, na druhou stranu nepatřili ani mezi řádné příslušníky šlechty. Šlo o rod, který se nacházel někde na pomezí obou skupin.

O podvojnosti některých kutnohorských patriciů hovoří rovněž T. Borovský. Ti ačkoli vlastnili deskové majetky, nevzali odpuštění od města a nadále v něm působili. Hlavním důvodem k setrvání zde měl být zejména jejich zájem ovlivňovat záležitosti týkající se dolování a mincovnictví, což by jako šlechtici, kteří nemohou zasedat v horních úřadech, nemohli.⁸¹

Možná, že právě vztah na hranici, která však není striktně vymezena, je symbolicky ztvárněn i na náhrobní desce Barbary Salczarové, kde se vedle šlechtického erbu nachází také měšťanská merka.

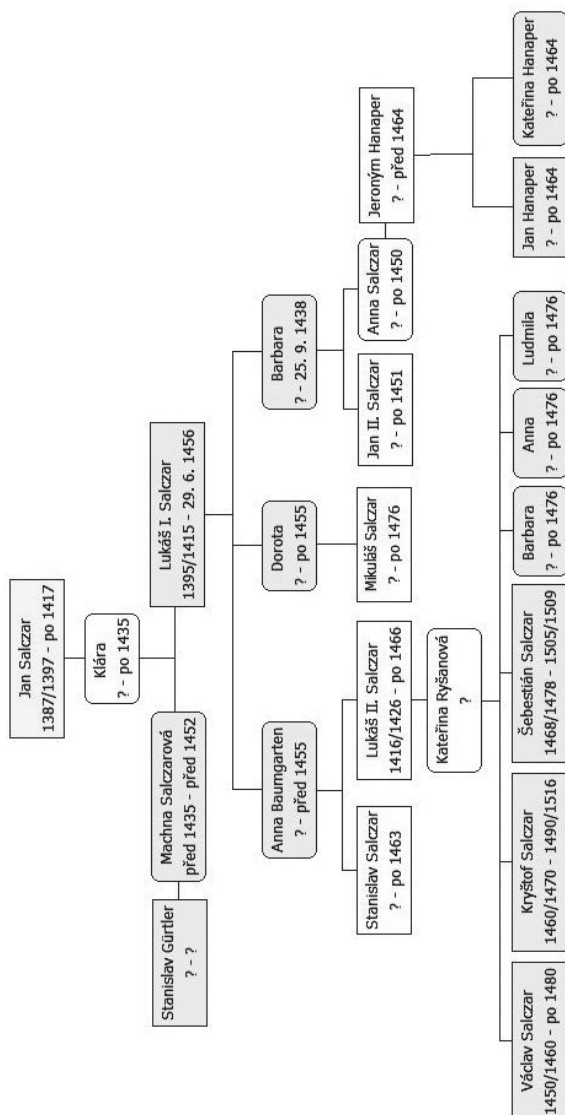
⁷⁹ Je tak osloven Smilem z Loděnice, který potvrzuje prodej majetku v Moravské Loděnici Lukáši I. Salczarovi. Zřejmě se zde promítl záměr Smila uvést svého obchodního partnera aktivě – AMO, Sběrka listin, č. inv. 189, č. poř. 241.

⁸⁰ AMO, Sběrka listin, č. inv. 368, č. poř. 434; ZDO XI, č. 362, s. 450.

⁸¹ BOROVSKÝ, T.: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 74–75.

Přílohy

Obr. 1:

Rozrod Jana Salczara. Vytvořeno autorem článku.

Obr. 2:

Pozůstatky věže, odkryté při výzkumu během rekonstrukce budovy
Katedry historie (Na Hradě 5).

Za poskytnutí fotografie děkuji PhDr. Pavlu Šlézarovi, Ph.D.

Obr. 3:

Pečeť Lukáše I. Salczara přivěšená k listině z 27. listopadu 1435 –
AMO, Sbíрка listin, č. inv. 141, č. poř. 184.

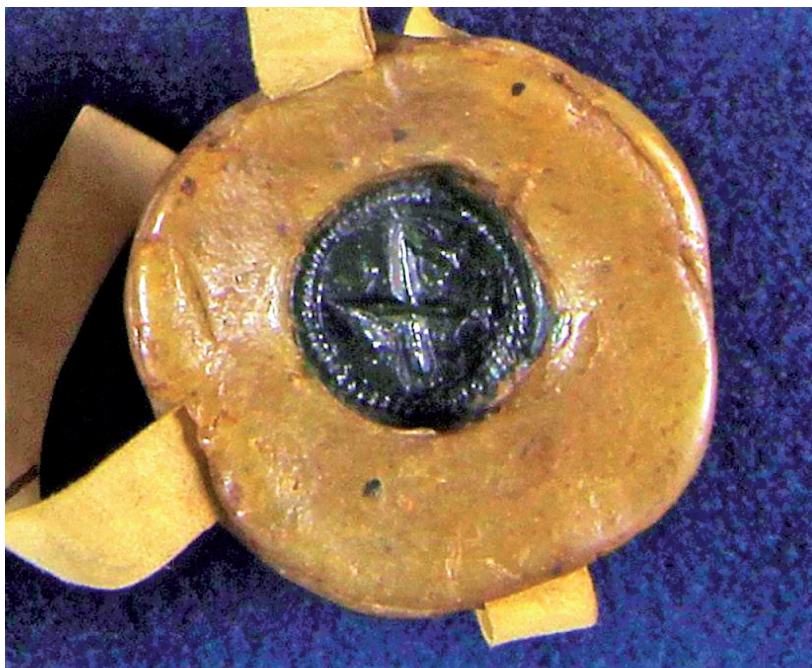
Snímek dostupný na: <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=1C88C714DF924430B779C2CD3FF2CADE&scan=1> [cit. 25. 2. 2018].

Obr. 4:

Náhrobní kámen Barbary Salczarové, uložený v lapidáriu
Vlastivědného muzea Olomouc. Za možnost fotografii publikovat děkuji
Mgr. Markétě Dolákové z Vlastivědného muzea Olomouc.

Obr. 5:

Pečeť Hanala Niederleho přivěšená k listině z 27. listopadu 1435 –
AMO, Sbírka listin, č. inv. 141, č. poř. 184.

Snímek dostupný na: <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=1C88C714DF924430B779C2CD3FF2CADE&scan=1> [cit. 25. 2. 2018].

Obr. 6:

Výjev na průčelí domu v Univerzitní ulici č. 4 s měšťanskou merkou.
Vyfoceno autorem článku.

RESUMÉ

*NA POMEZÍ ELIT – SEBEPREZENTACE A SOCIÁLNÍ SÍŤ NOBILITOVANÝCH
MĚŠŤANSKÝCH RODIN NA PŘÍKLADU OLOMOUCKÝCH SALCZARŮ*

Rodina olomouckých měšťanů Salczarů je minimálně pro badatele věnující se Olomouci ve středověku jistě dobře známá. I z tohoto důvodu představovala ideální vzorek pro analýzu sebe prezentace a vytvoření sociální sítě toho spektra měšťanské společnosti, které vykazuje určité rysy elitního chování a díky dobrému finančnímu postavení tak mohla překročit hranice společenské skupiny. Hlavním aspektem v hodnocení sebe prezentace bylo zejména sledování ekonomického postavení jednotlivých příslušníků rodu, odrážející se v rozsahu nemovitého vlastnictví. Ukázalo se, že Salczarové disponovali v průběhu první poloviny 15. století skutečně velkým majetkem, který dokonce v osobě Lukáše I. Salczara hrdě konkuroval průměrnému majetku vyššího šlechtice na střední Moravě. V rámci rekonstruované sociální sítě byly sledovány příbuzenské vazby a obchodně společenské styky. Ukázalo se, že sňatkově se rodina nikdy příliš nezačlenila do šlechtického prostředí a více se sblížovala se stejně orientovanou skupinou měšťanů. Salczarové tedy spíše udržovali se šlechtici čilý obchodní vztah a některé mohli považovat za osoby velmi blízké, až přátelsky nakloněné. Zda je však možné Salczary považovat za měšťany, nebo šlechtu, nelze jednoznačně potvrdit. Jde tedy o rod, který se nachází někde na pomezí obou společenských skupin.

Klíčová slova: Olomouc, olomoucké fojtství, středověk, měšťané, šlechta, Salczarové, sebe prezentace, sociální síť, písemné prameny, majetek

SUMMARY

*ON THE BORDER OF ELITES – SELF-REPRESENTATION
AND SOCIAL CONTACTS OF NOBILITATED BURGESS FAMILIES
ON THE CASE OF THE SALCZARS IN OLOMOUC*

The family of Olomouc burgesses the Salczars is at least for scholars dealing with medieval Olomouc well known. This is one of the reasons why it is an ideal sample for analysis of self-representation and formation of social structure of the spectrum of burgess society, which shows particular traits of

elite behaviour. The family could overstep its social position because of a good financial situation. The main aspect in the evaluation of self-representation was especially tracking of economic status of individual members of the family, which mirrored in their immovable property. The Salczars, especially during the times of Lucas I. Salczar, had indeed a large amount of property which was equal to an average property of an upper central-Moravian nobleman. Family relationships and trade-social relations were tracked in the framework of a reconstructed social structure. The researched showed that the family did not integrate into the noble milieu through marriages, they rather circulated with equally orientated group of the bourgeoisie. The Salczars would preferably kept an active trade-based relationship with the nobles, with whom they were close acquaintances, almost friends. A deep evaluation of all researched sources could not bring a clear outcome, whether we should regard Salczars as members of the bourgeoisie or noblemen. It is therefore a family which is somewhere on the border or both circles.

Keywords: Olomouc, Olomouc *Vogtei*, middle ages, the bourgeoisie, the nobility, the Salczars, self-representation, written sources, property

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Jakub Novák
Na Pastvinách 142/12
724 00 Ostrava – Proskovice
Česká republika
e-mail: jakub.novak04@upol.cz